

Bliss startpakke

Et produkt i NorMedia **ASK-Serie**

 lese	 leke	 løpe	 like
 bil	 båt	 tog	 buss
 glad	 sur	 sint	 gråte

Startpakke med Blisssymboler

De grunnleggende 400 første ordene med Bliss symboler
Laget i samarbeid med Prosjektgruppa for Bliss

Innhold

- Forord
- Innhold i pakken
- Kom i gang
- Hvordan tilpasse til egne behov
- Support

Forord

Bliss startpakke inneholder ca 400 symbolkort med de første ordene som barn benytter. Pakken består av løse symbolkort med tilbehør for bruk i kommunikasjon. Bliss Startpakke kan være et godt utgangspunkt for å bli kjent med Bliss-symboler, og for å trene på ord/vokabular. Det anbefales at man tilpasser eller lager egne kort for å utvide med ord som er relevante for brukeren i forhold til alder og interesser.

Med dataprogrammet InPrint3 kan man redigere de eksisterende symbolkortene, og man kan lage nye. (Vær oppmerksom på at InPrint 3 må kjøpes separat)

Sammensettingen av ord i pakken er laget med god hjelp av logoped Helmine Bratfoss. Symboliseringen med Bliss er gjort i samarbeid med prosjektgruppa for Bliss, bestående av Torhild Kausrud, Laila Johansen, Kerstin Hellberg og Kristine Stadskleiv.

Bliss startpakke er trykket og levert av NorMedia AS. Innhold i pakken

- 405 symbolkort med borrelås på baksiden
- Permer til å oppbevare symbolkort i
- Skilleark med farge på rammen for å kategorisere symbolkortene
- Setningsholder - trekant til å feste symboler på
- Samtalematte
- USB med maler til bruk i In Print 3 for tilpassing eller utskrift av egne kort
- Filer for utskrift dersom bildekort skal erstattes

Kom i gang

For å komme i gang med symbolkommunikasjon (ASK) er det lurt å tenke at barnet skal bades i bilder, slik som talende barn bader i talte ord. Vi voksne må være gode eksempler å pekeprate til barnet. Disse små bildene er perfekte til å henge opp der det måtte passe. Tenk at barnet også kan leke med bildekortene for å tilnærme seg symbolbruk på en naturlig måte.

Pakken inneholder 400 av de mest brukte ordene. Den er ikke et ferdig opplegg, men en start for å komme i gang med begreper med grafiske tegn. Pakken er egne for personer som trenger ASK-tilpasning, eller har behov for støtte av bilder/symboler for å lære når de ikke mestrer å tolke ordbildet. Det følger med maler, slik at man kan tilpasse ord etter behov. For å åpne og redigere malene må man ha dataprogrammet InPrint 3, eller man kan bestille ekstra ordkort hos NorMedia. Materiellet er laget med Bliss symboler, men hvis man benytter InPrint kan man redigere med egne bilder og andre symbolsystemer.

Symbolkortene kan gjerne henges opp der de hører hjemme, på kjøkkenet, badet, soverommet osv. Eller de kan tas fram ved behov.

Allmenne råd for å ta i bruk symbolkortene:

1. Når du sier et ord det finnes bilde av, ta det frem og pek. Si ordet flere ganger og gi brukeren bekreftelser.
2. Hold opp symbolkortet opp slik at brukeren kan se hva du viser frem.
3. Ha symbolkortene tilgjengelige, enten som løse, eller i permene som følger med, slik at brukeren kan bli kjent med dem på sin egen måte. I starten kan det være nyttig å leke med dem, tullepeke eller peke flere ganger på samme bilde. Da er det viktig at en hjelper er med og sier ordene høyt og samspiller med brukeren.
4. For å komme i gang med symboler, kan det være lurt å finne en eller to kategorier man begynner med og trener på. For eksempel påkledning eller mat.

Hvordan tilpasse til eget behov

En forutsetning for å kunne tilpasse innholdet i Startpakken er at en har dataprogrammet InPrint 3.

Alle filene ligger på en USB som følger pakken. Disse kan installeres i dataprogrammet InPrint 3. Kjør installasjonsfilen.

Alle ressursene legger seg under

- **Ressurspakker** i InPrint og kan åpnes der.

Denne pakken heter **Bliss Startpakke** og ordforrådet ligger fordelt på temaer

- De tomme malene som følger med legges under **Maler**.

Den heter **Bliss Startpakke Maler**.

Fremgangsmåte uten å kjøre installasjonsfilen:

Du kan legge filene på USB-en inn på din datamaskin her:

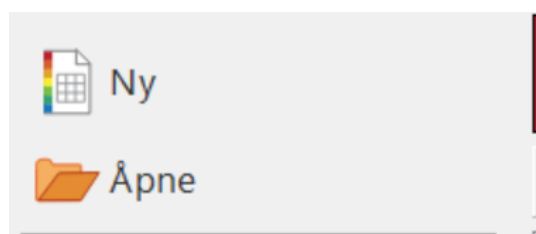
C:\Users\Bruker\Documents\Widgit\InPrint (mine dokumenter)

eller her:

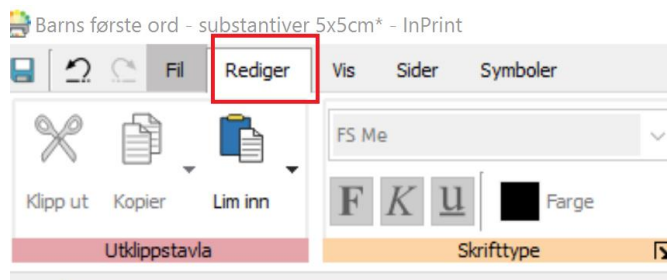
C:\Users\Public\Documents\Widgit\InPrint (felles dokumenter)

Eller du kan åpne fila i InPrint direkte fra USB-en.

Velg Åpne når du er inne i programmet og bla deg fram til fila. Trykk på rediger når fila er åpnet.

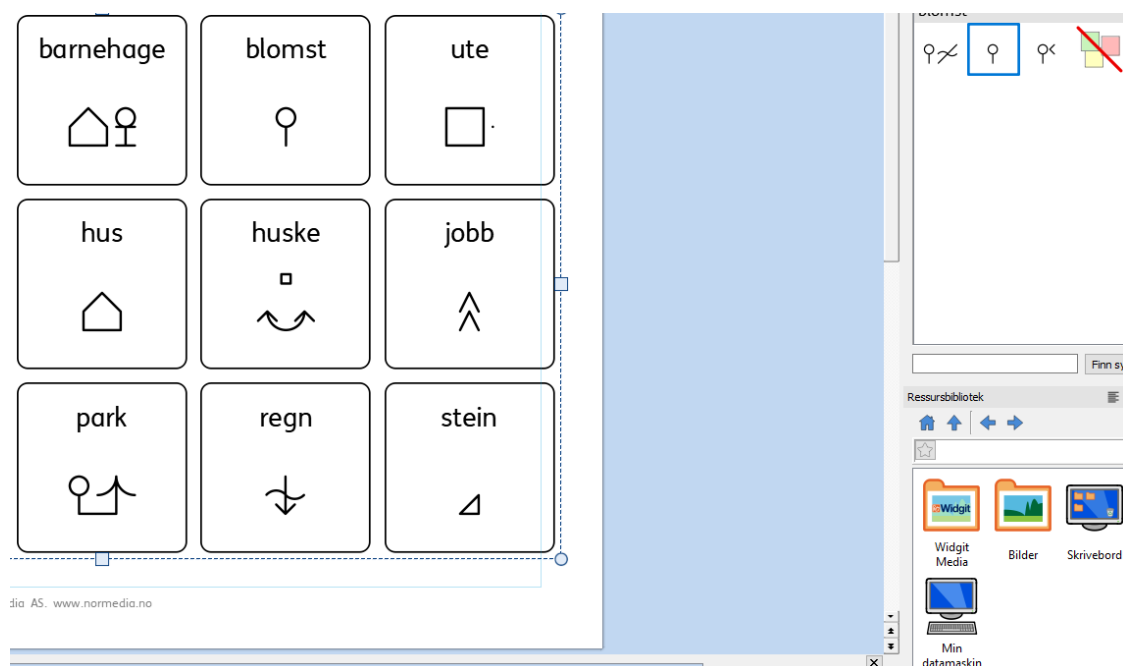

Redigere innholdet:

Eksempel:

Velg det feltet du vil redigere. I bildet under er **blomst** valgt

Du endrer symbol ved å trykke på en av de andre bildene, som vises på høyre side i skjermen. Ønsker du å bruke egne bilder, Velg "Bilder" for å komme til Mine bilder eller trykk på Min datamaskin for å bla gjennom hele datamaskinen. Bildet du ønsker kan ligge på en ekstern harddisk eller minnepenn.

Du kan velge andre symbolsystemer dersom du har lisens til disse.

Maler til InPrint3

Hvis du ønsker å lage egne kort fra en tom tavle (mal), velger du åpne og finner fram til den malen du ønsker for Bliss grunnpakke. Skriv ord i feltene og bruk tab for å gå fra felt til felt. Symbolet kommer automatisk når du skriver.

Pass på å lagre Fil - lagre som - lagre dokument som.

Bruk egne bilder etter behov.

Mer informasjon om redigering finner du i InPrint3 manualen under Support og trening inne i programmet.

Videoer om programmet finner du her

https://www.youtube.com/results?search_query=inprint3

Copyright:

Bliss symboler: © **C.K.Bliss 1949. Blissymbolics Communication International 1975.**

Bliss-symboler og Bliss-ord som brukes i dette materiellet samsvarer med det som er autorisert av BCE, bortsett fra ordlisten som finnes bakerst i denne veiledningen. Disse er ennå ikke godkjent.

Bliss har sin egen grammatikk. Bliss--symboliseringen er gjort i henhold til norsk ordliste.

Tematavler : **NorMedia AS**

Materialet er kun til eget bruk. Kopiering til andre er forbudt.

De bliss-symbolene som ennå ikke godkjent finnes i NorMedias ASK materiell. Symbolene er utarbeidet av den norske Blissgruppa.

Support

Har du spørsmål eller trenger hjelp kontakt oss på e-post

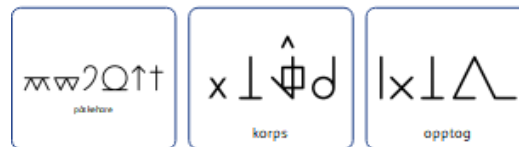
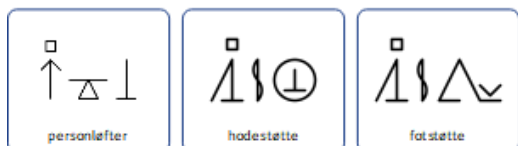
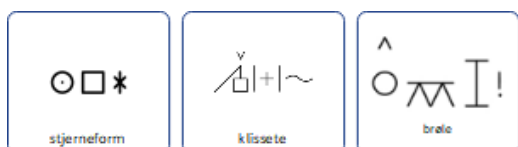
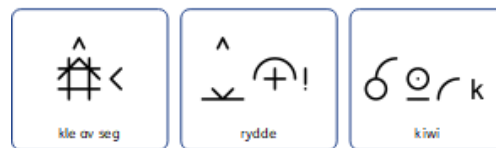
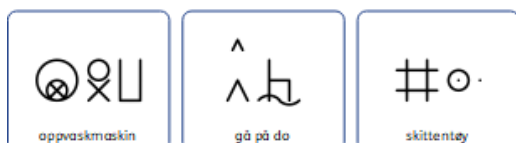
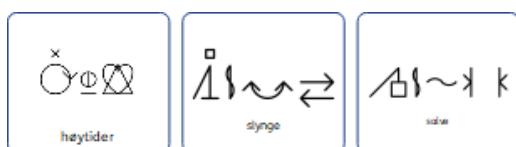
kontakt@normedia.no

eller ring oss på

Tlf 66 91 54 40.

Lykke til!

Her er en liste over Bliss-symboler som ennå ikke er godkjent av BCI, men laget av den norske Blissgruppa.

BLISS SYMBOLSPRÅK

Å kunne uttrykke seg er en grunnleggende menneskerettighet (De Forente Nasjoner, 2008). Det å ha mulighet til å gi uttrykk for tanker, følelser, behov og synspunkt på en måte som svarer til ens forståelsesnivå vil de fleste anse som en forutsetning for god livskvalitet. Får et barn ikke muligheter til å kommunisere, kan konsekvensene bli alvorlige, både språklig, emosjonelt og læringsmessig. Det kan også medføre psykiske vansker, sosial isolasjon og manglende deltakelse i samfunnet (Batorowicz, Campbell, von Tetzchner, King, & Missiuna, 2014; Bjørgaas, Hysing, & Elgen, 2012).

Språket er et redskap for å forstå og bli forstått. Både språklig og ikke-språklig formidling er måter å kommunisere på. Ikke-språklig kommunikasjon omfatter mimikk, tonefall, gester og bruk av blikk. Vi trenger språket for å kunne formidle det som er utenfor her og nå-situasjonen. Den vanligste måten å formidle et budskap på er via tale, men budskapet kan også formidles på andre måter, f.eks. ved hjelp av alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). ASK inkluderer kommunikasjonsformer som håndtegn og grafiske symboler (von Tetzchner & Martinsen, 2000).

Det finnes et utvalg av symbolsystemer å velge imellom, fra de mest bildelike og detaljerte til de mer enkle, stiliserte og abstrakte. For et lite barn kan det være nødvendig å starte med enkle symbolsystemer og gå gradvis over til andre som har større muligheter for språklig utvikling. Barnet kan godt bruke symboler fra flere systemer samtidig. Det viktigste er at symbolene gir mening for barnet, ikke hvilket system de tilhører. Nøye kartlegging er derfor helt nødvendig, etterfulgt av en utprøvningsfase med symbolsystemet eller -systemene.

HVA ER BLISS?

Bliss er et grafisk semantisk symbolspråk som for tiden består av mer enn 7000 symboler. Det brukes hovedsakelig av mennesker verden over med alvorlige kommunikative og fysiske funksjonshemninger. Men bliss brukes også i andre sammenhenger, f.eks. som støtte for språkopplæring og leseopplæring, for å stimulere språklek og fordi det i seg selv fascinerer språkinteresserte.

Bliss er et ideografisk system, det vil si at det tar utgangspunkt i hva ord betyr (von Tetzchner & Martinsen, 2000). Kommunikasjon med Bliss bygger på en forutsetning

om et idé-, forestillings- og begrepsfellesskap mellom sender og mottaker. For at mennesker skal kunne forstå hverandre ved hjelp av symboler, må symbolene være noenlunde allmenne og oppfattes ganske likt på tvers av erfaringsbakgrunn, alder, kjønn og kulturelle forskjeller.

Hver blisskarakter har en unik betydning. Ca. 120 blisstegn, benevnt som nøkkelsymbol eller grunnsymbol, er konstruert ut fra et lite antall enkle, geometriske former. Noen tegn er bildelike:

hus, bygning

stol

vann, væske

Andre er av mer ideografisk art:

beskyttelse

følelse

tanke

Grunnsymbolene kombineres og danner slik nye ord. Systemet har derfor potensiale for et tilnærmet ubegrenset ordforråd:

+

=

hus,
bygning

følelse

hjem

+

=

hus,
bygning

korn

låve

Grunnsymbolet *hjerter* finnes i ulike ord der følelse uttrykkes:

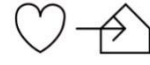
glede

sorg

trygghet

velkommen

Flere grunnsymboler:

himmel

jord

vann

mye

Blissord kan hjelpe til med å vise likheter og forskjeller ved begreper, f.eks. med utgangspunkt vann:

regn

damp

sky

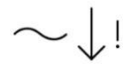
elv

sjø

hav

foss

Men ett grunnsymbol kan også uttrykke forskjellige begreper. Dette gjøres ved bruk av såkalte indikatorer som man plasserer over blisstegnet for å vise om symbolet skal forstås som en konkret ting, et handlingsord eller et beskrivende ord, f.eks.

følelse

hjerter

føle

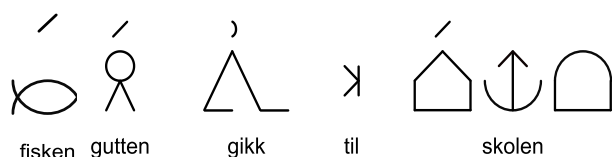
følsom

Indikatorene er grammatiske markører. Siden hver karakter har en unik betydning og det brukes indikatorer, kan både semantiske og morfologiske aspekter ved språket formidles.

Bliss har en godt utbygd grammatikk, og må sies å være det beste grafiske symbolsystemet innenfor ASK-gruppen på dette området. Bøyning av både verb og substantiv vises ved hjelp av ulike indikatorer og gir derfor muligheter til å uttrykke setninger grammatisk riktig. Eksempler på grammatiske indikatorer for substantiv og verb er f.eks:

		
bestemt form entall	flertall	
		
fortid	nåtid	fremtid

Dette gir mulighet til å konstruere grammatisk riktige setninger som:

Et fargesystem viser hvilken ordklasse ordet tilhører; f.eks. uttrykker rødt verb, gult substantiv og grønt adjektiv. Dette medfører at systemet egner seg ikke bare som et middel for å uttrykke språk, men også for å snakke med barn om språk (Jennische & Zetterlund, 2015). Slik er systemet også et svært godt hjelpemiddel i utviklingen av språklig bevissthet, noe som er grunnleggende for lese- og skriveutviklingen.

Systemets logiske struktur tillater kommunikasjon helt fra barnets ettordssetninger til kompliserte grammatisk strukturer som fullt ut dekker en voksens uttrykksbehov.

Bliss er med sin utbygde grammatikk foreløpig det mest nyanserte symbolspråket innen alternativ og supplerende kommunikasjon, og det gir brukerne den beste muligheten til å uttrykke seg innholdsmessig og grammatikalsk korrekt. Erfaringer viser at en kan starte med bruken av bliss i tidlig alder, alt etter barnets grad av symbolforståelse.

Bliss symbolsystem ble laget allerede etter 2. verdenskrig av Charles Bliss og publisert i 1949 i en 900 sider tykk bok, *Semantography* (av de greske ordene *sema*, 'tegn', dvs. 'betydning' og *graphein*, 'skrive'). Symbolsystemet var tenkt som brobygger til internasjonal forståelse, med håp om å bli et verdensspråk og et bidrag til fred. Slik gikk det ikke, men pedagoger som underviste barn med cerebral parese i Canada, fattet i 1971 interesse for symbolene og så mulighetene som lå i dem til å bli et alternativt kommunikasjonssystem. Charles Bliss ble kontaktet, og et samarbeid begynte. Blissymbolics Communication International (BCI) ble etablert allerede i 1975. Det er en internasjonal ideell organisasjon som nå innehar verdensomspennende rettigheter til symbolene og sørger for videreutvikling, bruk og offentliggjøring av dem. Symbolene kan lastes ned fra nettsiden www.blissonline.se, som drives av den svenske Specialpedagogiske Skolmyndigheten (SPSM). Som for andre symbolsystemer kan blissymbolene inngå i både papirbaserte og elektroniske kommunikasjonshjelpemidler for barn og ungdom som trenger systemet for å uttrykke seg språklig. På Blissonline.se er det også en tekstbehandler, slik at tekst og blissymboler kan kobles, samt leksikon som forklarer symbolenes betydning.

Bliss brukes i 33 land, og blissmaterieell er oversatt til mer enn 15 språk. Det er vanskelig å anslå antall brukere, da de ikke blir registrert. Internett har gjort det lettere å kommunisere, og bliss gjør det mulig å kommunisere på tvers av språk. Slik kan man si at blissbrukere av i dag bidrar til å oppfylle Charles Bliss' hensikt med symbolspråket.

MULIGHETER I BLISS

Bliss som uttrykksmiddel

Selv om bliss symbolspråk ikke ble det verdensspråket som Charles Bliss drømte om, fikk han oppleve at det ble tatt i bruk av mennesker med store talemotoriske vansker. Ved hjelp av en tavle med symboler kunne de peke og gi uttrykk for det de ville si på en mer korrekt og detaljert måte enn hva som hadde vært mulig tidligere. Symbolene ble tekstet på de ulike nasjonale talespråkene. Etter hvert har datateknologien sørget for at symbolene kan ledsages

av stemme. I tillegg har det også blitt mulig å bruke symbolene som skriftlig uttrykksform. Med sin utbygde grammatikk gir bliss brukerne den beste muligheten til å uttrykke seg innholdsmessig og grammatikalsk korrekt. Erfaringer viser at en kan starte med bruken av bliss i tidlig alder, alt etter barnets grad av symbolforståelse. En viktig forutsetning er selvfølgelig at opplæringen tilpasses barnets nivå og behov.

Brukere av ASK er i en spesiell situasjon ved at de bl.a. må forholde seg til to språk på samme tid. Dersom vi definerer morsmål som det første språket en tilegner seg, vil morsmålet for de fleste ASK-brukere være talespråket i omgivelsene. For å kunne uttrykke seg må de imidlertid lære et annet språk parallelt. Barn som bruker alternativ kommunikasjon, har derfor en vanskeligere vei til språket enn de fleste andre og trenger tiltak i form av tilpassede hjelpemidler, gode opplæringsstrategier og støttende miljøer for å fremme språkutviklingen.

Bliss i begrepsopplæring

Barn som har vansker med å tilegne seg språk, vil i mange tilfeller dra nytte av visuelle holdepunkter når de skal lære ord og begreper eller forstå formmessige forhold i språket (van Balkom & Welle Donker-Gimbrere, 1996). Siden bliss har en logisk oppbygning og tydeliggjør språkets ulike forhold, kan symbolsystemet brukes som hjelpemiddel til språklig utvikling om forholdene ellers ligger til rette for det (Jaroma, 1992; Kausrud & Ottem, 2000). Et ord er bare en merkelapp på et begrep og sier ikke noe om hva begrepet inneholder, f.eks.

= GARASJE. På ulike språk lærer vi oss hva dette huset som bilen står i, heter.

Men blissord anskueliggjør i stor grad *meningsinnholdet*, («hus for bilen»).

Denne tydeligheten kan derfor være til hjelp i forståelsen og læringen av begreper som det settes ord eller navn på. Slik kan bliss være et læringsverktøy for barn som har vansker med å forstå meningsinnholdet i språket og å huske ord.

Ettersom det synes å være svært viktig å kunne kategorisere begreper for å huske dem, har bliss symbolspråk et stort fortrinn. Samlebegrepet – eller den hovedkategorien som begrepet kjennetegnes ved – står alltid som det første tegnet i et blissord. Samlebegrepet kan dermed være til stor hjelp i kategoriseringsinnlæringen, f.eks. slik:

brannmann

(*person + ild +
fjerne*)

sjåfør

(*person + bil*)

lege

(*person +
medisinsk*)

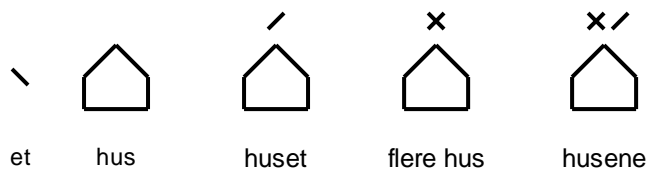
bonde, landbruker

(*person +
bondegård*)

Det visuelle bildet av begrepene anskueliggjør hvilke ord som hører sammen, noe som kan gjøre det lettere å huske og finne ordene når de skal brukes (Kausrud & Ottem, 2000).

Bliss i grammatikkopplæring

Som nevnt har en del barn vansker med å forstå språkets form. I bliss har ordklassene bestemte farger og kan på den måten bidra til innsikt i ords egenskaper: at noen ord er navn på ting, at andre beskriver handlinger osv. Fargene kan dessuten gi barna bevissthet om ordrekkefølgen i en setning. Bøyningsformene visualiseres som nevnt ved hjelp av indikatorer:

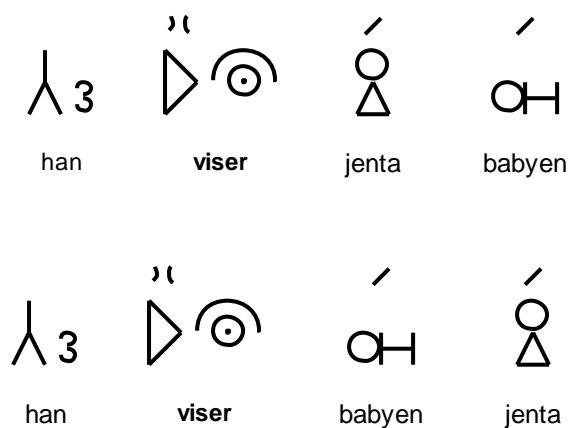

Et barn som ikke kan lese, og som ikke oppfatter de små endringene som skjer med ords meningsinnhold når de bøyes, kan gjennom bliss oppdage strukturen i språket og få hjelp til å forstå og bruke det. F.eks. oppdaget en gutt forskjellen mellom substantiv og verb gjennom fargeforskjellene og hva infinitiv og presens er gjennom å lære om indikatorene. Ved å få dette konkretisert på denne måten, fikk han forståelsen av at språket har en bestemt struktur, en innsikt han ikke tidligere hadde hatt. Meningsinnholdet i det talte språket ble på den måten også mer nyansert for ham (Kausrud & Ottem, 2000).

Bliss i språklig bevissthetstrening

Forskning og erfaring viser med all tydelighet at bevissthet om språklige forhold er nødvendig for å utvikle alfabetiske leseferdigheter. Barnet må lære å vende seg fra innholds- til fornsiden av språket. Barnet må få metaforståelsen for hva lesing er, dvs. at det grafiske bildet – bokstavene – uttrykker det vi sier (Frost & Lønnegaard, 1996; Hagtvedt, 2005; Olvik & Valle, 2005). Videre må det lære å dele opp ytringer i mindre enheter til ord, stavelser og fonemer (lyder) (Lie, 1991; Lindamood, Bell, & Lindamood, 1997).

Tekster som er skrevet med bliss, gir barn forståelse av at grafiske tegn kan gi informasjon, og at de selv kan gi informasjon ved å skrive. Dette er selve grunnlaget for å utvikle leseferdigheter (lese- og skriveopplæring knyttet til bliss er behandlet senere i dette kapittelet). Bliss kan ikke vise språkets fonologiske forhold, men hva begrepene *ord* og *setning* er. Tekster med bliss viser rekkefølgen av ordene i en setning og hvordan betydning kan endres når ordene bytter plass:

Blissord viser videre hvilke begreper sammensatte ord består av, og at betydningen endres når tegnene i et ord skifter plass, f.eks. slik:

Bliss som lese- og skrivesystem

Bliss symbolspråk kan, på grunn av måten det er bygd opp på, benyttes som lese- og skrivesystem for dem som har store vansker med å tilegne seg grunnleggende lese- og skriveferdigheter. Bruken kan være midlertidig, som en «bro» over til alfabetisk lesing, eller være supplement til bokstaver (Kausrud & Ottem, 2000; Shirley McNaughton, 1993; Shirley McNaughton & Lindsay, 1995; Schulerud, 2002). Slik kan barn på tross av manglende lese- og skriveferdigheter skaffe seg skolefaglige og andre kunnskaper, få tilgang på barnebøker og få trening i å formulere seg skriftlig. Men bliss kan godt fungere som permanent lese- og skrivesystem (Hansen, 2006), selv om det foreløpig finnes lite litteratur tilgjengelig der skriftspråket er bliss. Dataprogrammer til å skrive blisstekster med er under utvikling, slik at blisbrukere kan ha de samme muligheter som andre til å skrive raskt og effektivt.

Bliss kan altså brukes både i dialoger (direkte kommunikasjon), lesing, skriving og språklæring. Men det er av vesentlig betydning å være klar over at bruken er forskjellig. I dialoger er det viktig å være effektiv: En skal kunne uttrykke seg med litt hastighet for å få formidlet budskapet sitt, holde på samtalepartnerens oppmerksomhet og holde en viss flyt i samtalen. Her er ikke kravet til å uttrykke seg med lange, fullstendige og presise setninger det viktige. Det er under skriving og «muntlig trening» at barnet skal arbeide med å danne lengre og presise setninger og videreutvikle språket sitt.

Til tross for alle fordelene med bliss er systemet mindre i bruk enn de bildelike symbolsystemene som ikke har fullverdig grammatikk. En vesentlig årsak til dette er at prosedyrer for igangsetting og oppfølging ikke er utviklet godt nok, samt at det har manglet papirbasert og elektronisk startmateriell som gjør det enkelt å ta i bruk. Slikt startmateriell finnes for bildelike symbolsystem fra ulike hjelpemiddelfirma og kan fås som hjelpemiddel via NAV Hjelpemiddelsentralen. Dette er nå også blitt forbedret for bliss symbolsystem. Det at det velges enklere symbolsystem for barn som kunne ha benyttet bliss er uheldig, da det viser seg at barn og ungdom som bruker bliss, løser oppgaver som krever presist språk bedre enn barn som bruker bildelike symbolsystemer (Stadskleiv, Batorowicz, Massaro, van Balkom, & von Tetzchner, 2018).

REFERANSER

- Batorowicz, B., Campbell, F., von Tetzchner, S., King, G., & Missiuna, C. (2014). Social participation of school-aged children who use communication aids: The views of children and parents. *Augmentative and Alternative Communication*, 30(3), 237–251. doi:<https://doi.org/10.3109/07434618.2014.940464>
- Bjørngaas, H. M., Hysing, M., & Elgen, I. (2012). Psychiatric disorders among children with cerebral palsy at school starting age. *Research in developmental disabilities*, 33(4), 1287–1293. doi:10.1016/j.ridd.2012.02.024
- De Forente Nasjoner. (2008). *Konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo, Norge: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
- Frost, J., & Lønnegaard, A. (1996). *Språkleker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagtvedt, B. (2005). *Språkstimulering. Tale og skrift i førskolealderen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hansen, E. (2006). *Piktografisk lese- og skriveopplæring. Et aksjons- og evalueringsforskningsprosjekt*. (Master), University of Stavanger,
- Jaroma, M. (1992). *Blissymbolics in Dysphatic Schoolchildren*. Kuopio, Finland: University of Kuopio.
- Jennische, M., & Zetterlund, M. (2015). Interpretation and construction of meaning of Bliss-words in children. *Augmentative and Alternative Communication*, 31(2), 97–107. doi:<https://doi.org/10.3109/07434618.2015.1036117>
- Kausrud, T., & Ottem, E. (2000). Blissymboler som hjelpemiddel i opplæring av et barn med utviklingsmessig dysfasi. Tanker etter utprøving. *Norsk tidsskrift for logopedi*, 2, 9–17.
- Lie, A. (1991). Effects of a training program for stimulating skills in word analysis in first-grade children. *Reading Research Quarterly*, 234–250. doi:<https://doi.org/10.2307/747762>
- Lindamood, P., Bell, N., & Lindamood, P. (1997). Achieving competence in language and literacy by training in phonemic awareness, concept imagery and comparator function. In C. Hulme & M. J. Snowling (Eds.), *Dyslexia: Biology, Cognition and Intervention* (pp. 212–234). London: Whurr.
- McNaughton, S. (1993). Graphic representational systems and literacy learning. *Topics in Language Disorders*, 13(2), 58–75. doi:<https://doi.org/10.1097/00011363-199302000-00007>
- McNaughton, S., & Lindsay, P. (1995). Approaching literacy with AAC graphics. *Augmentative and Alternative Communication*, 11(4), 212–228. doi:<https://doi.org/10.1080/07434619512331277349>
- Olvik, L., & Valle, A. M. (2005). *Språksprell i barnehagen og skolen: metodisk og teoretisk veiledning om skriftspråkstimulering og leseopplæring*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Schulerud, A. (2002). *Bridge over troubled water. Utvikling av lesekunnskap med alternativ og supplerende kommunikasjon som språklig grunnlag*. (Master), University of Oslo, Oslo.
- Stadskleiv, K., Batorowicz, B., Massaro, M., van Balkom, H., & von Tetzchner, S. (2018). Visual-spatial cognition in children using aided communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 34(1), 68–78. doi:<https://doi.org/10.1080/07434618.2017.1422017>
- van Balkom, H., & Welle Donker-Gimbrere, M. (1996). A psycholinguistic approach to graphic language use. In S. von Tetzchner & M. H. Jensen (Eds.), *Augmentative alternative communication: European perspectives* (pp. 153–170). London: Whurr/Wiley.
- von Tetzchner, S., & Martinsen, H. (2000). *Introduction to augmentative and alternative communication (2nd ed.)*. London, UK: Whurr/Wiley.

